

5. LUFTA KUNDËR SHFRYTËZIMIT, REAKSIONIT TË BRENDSHËM DHE RREZIKUT FASHIST

Zgjerimi i lëvizjes komuniste dhe antifashiste

Lufta e klasës punëtore për të drejtat e saj nuk pushoi. Kjo luftë, e cila mbështetej tani në lëvizjen komuniste dhe drejtohej nga vetë komunistët u zhvillua në forma të ndryshme legale e ilegale.

Gjatë viteve të reaksionit të egër zogist u hodhën në grevë punëtorët këpucarë të Korçës, punëtorët e minierës së Selenicës, punëtorët që punonin në guroren e fabrikës së çimentos në Shkodër, punëtorët e shtypshkronjave në Tiranë e qytete të tjera si dhe ato të ndërtimit, të cilët kërkonin rritjen e mëditjes, pakësimin e orëve të punës dhe përmirësimin e kushteve të jetesës. Grevat më të rëndësishme ishin ato të vitit 1938 që organizuan marinarët e Durrësit, të cilët u përpoqën të tërhiqnin në grevë dhe shokët e tyre të Vlorës e Shëngjimit si dhe ajo e punëtorëve të minierës së bakrit në Rubik. Në këto të fundit që zgjatën për ditë me radhë e që u shtinë frikën autoriteteve zogiste e shoqërisë kapitaliste italiane, në sajë të këmbënguljes së punëtorëve u arritën disa suksese: marinarët fituan rritjen e pagës së tyre mujore, ndërsa punëtorët e minierës shtimin e mëditjes, zvogëlimin e ditës së punës dhe njohjen e një dite pushimi në javë.

Por klasa punëtore po e ndjente gjithnjë e më shumë jo vetëm ndikimin e ideve komuniste dhe dorën drejtuese të komunistëve por edhe dobësitë e lëvizjes komuniste, të cilat u bënë pengesë për organizimin dhe përgatitjen ideologjike të saj.

Grupi Komunist i Korçës kishte përpunuar një vijë politike të drejtë. Ai ishte për përmbysjen e rendit çifligaro-borgjez e të regjimit reaksionar zogist dhe vendosjen e rendit të demokracisë popullore, për luftën kundër imperializmit e fashizmit dhe çlirimin e vendit nga zgjedha gjysmë-koloniale. Grupi mendonte se këto objektiva do të arriheshin me anë të luftës revolucionare të të gjithë popullit që duhej të shndërrohej dora-dorës në revolucionin demokratik të udhëhequr nga klasa punëtore dhe Partia e saj revolucionare që do të krijohej në një të ardhme jo të largët.

Ngjarjet revolucionare të viteve 1935-1936 dhe nevoja e forcimit të luftës për demokracinë, kundër rrezikut fa-

Enver Hoxha

shist shtruan përpara lëvizjes komuniste si detyrë kryesore shtrirjen e saj në gjithë vendin vendosjen e lidhjeve më të shëndosha midis organizatave komuniste dhe bashkërendimin e veprimtarisë së tyre. Për këtë qëllim Grupi Komunist i Korçës krijoi në dhjetor 1936 një komitet drejtues që u ngarkua të zhvillonte veprimtarinë në të gjitha qarqet e vendit. Ky komitet kishte si synim të kthehej në një qendër drejtuese të lëvizjes komuniste shqiptare. Por ai nuk ia arriti dot këtij qëllimi. Organizata të reja të grupit të Korçës u krijuan vetëm në Berat e Tiranë. Një nga anëtarët më veprues të Grupit Komunist të Korçës, u bë Enver Hoxha

i cili punoi pa u lodhur për bashkimin e lëvizjes komuniste shqiptare.

Në këtë kohë një vatër e re e rëndësishme e lëvizjes komuniste po krijohet në Shkodër. Organizata e parë komuniste e themeluar më 1934 ishte rritur me celula të reja e grupe simpatizantësh. Në Grupin Komunist të Shkodrës në fillim mbizotëronin intelektualët por më vonë në të hynë edhe punëtorë. Grupi i zgjeroi radhët e tij dhe jashtë qytetit të Shkodrës duke krijuar organizata në Tiranë e Durrsë edhe duke mbajtur kontakte me komunistë të veçantë në qytete të tjera. Ai krijoi në Shkodër një grup teatral që dha disa shfaqje me karakter politik, përdori shtypin legal në luftën për vendosjen e demokracisë, përktheu letërsi marksiste dhe e shpërndau atë në anëtarët dhe simpatizantët e tij. Në Tiranë pas shoqërisë së «Punëtorëve Tipografë», të krijuar qysh më 1936 me nismën e këtij grupi, më 1938, u krijua «Shoqëria e Punëtorëve Marangozë».

Megjithatë, anëtarëve të Grupit Komunist të Shkodrës u mungonte në përgjithësi përgatitja teorike marksiste. Këtë rrethanë e shfrytëzoi Zef Mala, një intelektual demagog me pikëpamje konfuze e antimarksiste i cili kishte dalë në krye të grupit. Me të u bashkua dhe u bë drejtues i Grupit të Shkodrës edhe Niko Xoxi. Ky kishte formuar qysh më 1934 një fraksion në gjirin e Grupit Komunist të Korçës, por ishte demaskuar dhe përjashtuar nga ky grup. Niko Xoxi përhapi në anëtarët e Grupit të Shkodrës të ashtuquajturën «teori të ruajtjes së kuadrove». Sipas kësaj teorie oportuniste, përpara se të fillohej lufta kundër rendit në fuqi, duheshin përgatitur, edukuar kuadrot. Ndërkohë, kuadrot revolucionare ekzistuese nuk duhej të hidheshin në aksion, por të ruheshin. Krerët trockistë të grupit adoptuan një platformë politike, ideologjike e organizative të gabuar e çoroditëse.

Për përgatitjen politike dhe ideologjike të anëtarëve e simpatizantëve të tij, më 1938 grupi nxori edhe organin e vet, i cili u quajt «Buletini jeshil» për shkak të ngjyrës së kapakëve të tij.

Komunistët e Grupit të Shkodrës në përgjithësi e urrenin regjimin e A. Zogut, imperializmin e fashizmin dhe kishin simpati të madhe për Bashkimin Sovjetik e për komunizmin. Por në «Buletinin jeshil» ata filluan të propagandonin edhe pikëpamje të gabuara që e dëmtonin lëvizjen revolucionare shqiptare. Të tilla ishin ato sipas të cilave në Shqipëri nuk ekzistonte borgjezi e proletariati dhe, si pasojë, zejtarët ishin shtresa më revolucionare, lufta duhej të kishte për qëllim vendosjen e një federate socialiste ball-

kanike etj. Dalja e «Buletinit Jeshil» që pasqyronte këtë pikëpamje e thelloi pështjellimin politik e ideologjik.

Megjithatë, edhe me këto dobësi, lëvizja komuniste

Vasil Shanto

ishte lëvizja politike më serioze. Komunistët e shëndoshë të grupeve luftuan me vendosmëri kundër diktaturës zogiste dhe rrezikut fashist «...celulat komuniste në Shqipëri, — shkruante një diplomat i huaj, — janë shumë aktive. Ato zhvillojnë aktivitetet midis rinisë, sidomos asaj shkollore... kohët e fundit vihet re se nxënësit e moshuar të gjimnazëve shqiptare janë bolshevizuar në një shkallë të lartë. Kjo propagandë midis rinisë minon gjithë rendin në Shqipëri... Mjerrimi i gjithë popullsisë dhe regjimi shtypës i Zogut u japin atyre ushqim dhe shtytje...»

Zbatimi i vijës së re të Lëvizjes komuniste shqiptare

Në rrethanat e forcimit të reaksionit dhe të rritjes së rrezikut fashist ishte bërë i domosdoshëm jo vetëm bashkëpunimi i ngushtë midis grupeve komuniste por edhe riorganizimi i gjithë punës në një frymë të re, në frymën e vendimeve të Kongresit të VII të Internacionales Komuniste që ishte mbledhur në vitin 1935. Kongresi kishte vendosur që organizatat komuniste të punonin për organizimin e fronteve popullore kundër rrezikut fashist dhe luftës.

Direktivat e reja të Kominternit, i orientonin komunistët shqiptarë të punonin me organizatat punëtore dhe duke shfrytëzuar të gjitha mundësitë legale, ta ngrinin popullin në luftë për të drejtat demokratike e kombëtare, në luftë kundër imperialistëve dhe veçanërisht, kundër fa-

shizmit italian që kërcënonte lirinë dhe pavarësinë e Shqipërisë.

Duke u mbështetur në këto direktiva, mbledhja e aktivistëve komunistë shqiptarë që vepronin jashtë vendit mori në dhjetor 1936 vendime të rëndësishme që u miratuan edhe nga Kominterni. Sipas këtyre vendimeve në Shqipëri do të krijohesh një organizatë demokratike antifashiste. Ajo do të drejtohej nga një komitet qendror, ku do të bënin pjesë komunistë e nacionalistë patriotë. Bërthama komuniste e këtij komiteti do të përbëhej nga pesë veta që do të punonin brenda në vend.

Kjo organizatë do të shërbente si mbështetje për krijimin e frontit popullor. Krijimi i Partisë Komuniste Shqiptare do të lihej për më vonë pasi të ishin shpërndarë dhe riorganizuar mbi bazën e Partisë organizatat e celulat ekzistuese të cilat ishin të shkëputura nga masat e të mbyllura në vetvete dhe pasi ato të kishin hedhur themele të shëndosha në masat.

Detyrën e qendrës organizuese komuniste deri në formimin e Partisë do ta kryente bërthama komuniste e Komitetit Qendror. Programi minimum i komunistëve që do të ishte dhe platforma politike e organizatës së re demokratike e antifashiste, përmblihte dy detyra kryesore: a) luftën për mbrojtjen e të drejtave kombëtare b) luftën për mbrojtjen e të drejtave demokratike, duke u mbështetur në kërkesat më elementare të masave popullore. Për mbrojtjen e pavarësisë kombëtare, organizata e re do të bashkëpunonte me të gjitha klasat, shtresat shoqërore dhe elementët që ishin për luftë kundër skllavërimit fashist. Propagandimi i vijës së re do të bëhej me anë të një organi që do të botohej nga komunistët.

Këto direktiva të Kominternit filluan t'i vinin menjëherë në jetë komunistët shqiptarë në mërgim. Organizatat komuniste shqiptare në Francë, të drejtuara nga grupi i Lionit, e riorganizuan veprimtarinë e tyre në bazë të vijës së re të Kominternit. Me ndihmën e A. Kelmendit dhe të H. Xhelos që ndodheshin në Francë, komunistët krijuan në dhjetor 1935 organizatën demokratike «Shoqëria vëllazërore e shqiptarëve të Lionit» dhe aktivizuan punëtorët e studentët shqiptarë kundër rrezikut të luftës dhe përgatitjeve të fashistëve italianë për të pushtuar Shqipërinë.

A. Kelmendi dhe komunistët shqiptarë në Francë demaskuan me këtë rast Lllazar Fundon, si provokator e agjent të imperializmit në radhët e komunistëve shqiptarë. Komunistët e Komitetit të Çlirimit Nacional, ndikimi i të cilëve po rritej gjithnjë e më shumë në radhët e të mërguarve

politikë shqiptarë, vendosën t'i bashkonin këta në një organizatë të vetme patriotike antifashiste. Ata hynë në bisedime me përfaqësuesit e organizatës «Bashkimi Kombëtar», dhe, në dhjetor 1935, u muar vendimi i përbashkët për formimin e frontit demokratik me emrin «Lidhja nacional-liberale». Ky front u krijua në mbledhjen e përgjithshme të organizatave të të mërguarve politikë (me përjashtim të grupit të Mustafa Krujës) që u bë në Paris më 10-16 mars 1936. Si bazë për programin e frontit shërbeu programi i KÇN.

Me krijimin e Frontit Demokratik KÇN u shpërnda duke u shkrirë në këtë front. Por organizata e re nuk ishte e qëndrueshme. Prej saj shumë shpejt u shkëput «Bashkimi Kombëtar», i cili vazhdoi edhe për disa kohë rrugën e tij të mëparshme dhe, pas afrimit italo-jugosllav, ndërroi padron dhe u vu në shërbim të Italisë.

Në vitin 1937 direktivat e reja të Kominternit u sollën në Shqipëri. Krerët e grupit të Shkodrës Z. Mala dhe N. Xoxi nuk e pranuan vijën e re duke thënë se ishin në parim për revolucionin shoqëror dhe jo për atë nacional, se ishin kundër imperializmit, por nuk donin të punonin me nacionalistët, se ishin për aksione të drejtpërdrejta, kur të vinte koha dhe jo për aksione të ngadalshme e të tërthorta etj. Vijën e re e kundërshtoi edhe organizata trockiste e Tiranës e udhëhequr nga Aristidh Qendro, i cili ashtu si Z. Mala, bashkëpunimin me nacionalistët patriotë dhe krijimin e frontit popullor e quante tradhti ndaj klasës punëtore.

Vetëm Grupi Komunist i Korçës vendosi t'i vinte në jetë direktivat e reja. Mbështetur në këto direktiva, ai hartoi programin minimum, i cili u botua më 1938 në organin e vet ilegal «Përpara». Ky program parashikonte luftën për të drejtat demokratike të popullit kundër shkeljes së statutit kombëtar dhe orvatjes për të mbjellë fashizmin në Shqipëri, për paqen kundër luftës dhe për të drejtat elementare ekonomike të popullit.

Duke vënë në jetë programin minimum, Grupi Komunist i Korçës u përpoq të zbatonte më gjerë në veprimtarinë e tij taktikën leniniste të kombinimit të punës ilegale me punën legale. Komunistët shqiptarë arritën kështu që brenda një kohe të shkurtër, të zgjeronin ndikimin e tyre në masat popullore, të cilat shikonin tek ata mbrojtësit më të vendosur të interesave të popullit. Kjo u duk në mënyrë të veçantë në zgjedhjet bashkiake.

Më 27 qershor 1938 në zgjedhjet bashkiake në Korçë lista e paraqitur nga organizatat demokratike, në krye të

së cilës qëndronte komunisti Pilo Peristeri, fitoi shtatë herë më shumë vota se lista, prapa së cilës qëndronte grupi kapitalist «Shoqëria Gjenerale e Elektrikut», megjithëse ky i fundit vuri në dispozicion të fushatës së zgjedhjeve shuma të mëdha të hollash dhe pati përkrahjen e autoriteteve qeveritare.

Këshilli i ri bashkiak mori një varg masash me karakter demokratik, që nuk ishin parë në praktikën e këshillave bashkiake të vendit. Mbledhjet ai i bënte të hapura për t'u lejuar zgjedhësve të kontrollonin drejtpërdrejt veprimtarinë e tyre dhe spastroi aparatit administrativ të bashkisë nga nëpunësit e degjeneruar, duke i zëvendësuar ata me komunistë dhe demokratë. Këshilli vendosi ta hidhte në gjyq «Shoqërinë Gjenerale të Elektrikut» me qëllim që të anulonte koncesionin e elektrikut të marrë prej saj me anë ryshfetesh. Fondet e caktuara për mbrëmjet zbavitëse, ku mernte pjesë paria e qytetit, këshilli i ri i caktoi për mjekimin e të varfërve. Një pjesë e të ardhurave të bashkisë u ndanë gjithashtu për të ndihmuar të varfërit: Këshilli i ri ngriti një ambulancë për të vizituar falas dy herë në javë gratë shtatzëna, uli taksat e bashkisë për shtresat e varfëra dhe një pjesë të mirë të fondeve bashkiake e përdori për ndërtim rrugësh, kanalesh dhe ujësjellësish në lagjet e varfëra të qytetit.

Komunistët morën pjesë edhe në zgjedhjet bashkiake që u zhvilluan më 7 korrik në Durrës, ku fitoi lista demokratike, por me ndërhyrjet brutale të qeverisë këto zgjedhje u anuluan.

Sukseset e arritura i nxitën komunistët e grupit të Korçës ta zgjeronin punën e tyre me masat. «Duhet të hyjmë në popull, — shkruante revista «Përpara» në tetor 1938, — ta zgjojmë popullin, duke folur gjuhën që ai kupton dhe të marrim kryesinë e këtij populli».

Grupi i Korçës i porosiste komunistët të punonin në organizatat legale shtetërore, në shkollat, klubet, organizatat fetare, në organizatat e grave etj. dhe të përpiqeshin të krijonin organizata, klube, shoqëri, sindikata, revista nën drejtimin e tyre. «Detyrohemi të veprojmë tërthori, — shkruante «Përpara», — vetëm e vetëm pasi duam të mblehim fuqi që të veprojmë drejtpërdrejt. Fuqia është populli; pa turmat popullore s'jemi veçse një grusht njerëzish... pa popullin ne jo vetëm që s'kemi fuqi të bëjmë gjë, por as që na intereson të bëjmë gjë, sepse çdo gjë që duam të bëjmë, është për popullin».

Grupi i Korçës arriti kështu të forconte me elementë komunistë drejtimin e shoqërisë «Rinia korçare», të grupeve

teatrale e sportive, këshillat e lagjeve, këshillin e dhomës së tregtisë etj.

Komunistët zhvilluan një propagandë të gjerë antifashiste, me qëllim që të krijonin një lëvizje popullore të aftë t'i bënte ballë agresionit fashist dhe të neutralizonte lëvizjen fashiste brenda vendit.

Më 14 shtator 1938 Grupi komunist i Korçës i dha «Komitetit të veprimit», të kryesuar nga V. Alarupi, grushtin e parë duke u përleshur me fashistët në rrugët e Korçës. Qeveria zogiste mori menjëherë masa duke bërë arrestime në të dy palët. Por fashistët shpejt u liruan me ndërhyrjen e F. Jakomonit, ndërsa komunistët mbetën në burgje dhe në tetor 1938 u internuan. «Ata (komunistët — Red.) — shkruante «Përpara» disa javë më vonë, — i dhanë një shembull Italisë fashiste se populli shqiptar jo vetëm nuk pranon propagandën fashiste në Shqipëri, por edhe emrin e fashizmit nuk do ta dëgjojë, se e di çka është fashizmi dhe qëllimet e tij imperialiste në Shqipëri».

Zbatimi i vijës së re i solli Grupit të Korçës një varg suksesesh por vetëm brenda në qytet. Një e metë e rëndësishme e grupit ishte qëndrimi i tij ndaj fshatarësisë. Në parim grupi e pranonte rolin e fshatarësisë në revolucion dhe aleancën e saj me klasën punëtore në këtë revolucion e quante të domosdoshme. Por kur erdhi puna në praktikë nuk bëri gjë për ta siguruar këtë aleancë dhe nuk punoi me fshatarësinë. Ky qëndrim i grupit u shfaq jo vetëm në Korçë por edhe në qytete të tjera ku grupi kishte degët e tij si në Tiranë, Kuçovë, Durrës e në Gjirokastrë.

Grupi nuk i kushtoi rëndësinë e duhur as punës me gratë dhe të moshuarit, dhe e kufizoi veprimtarinë kryesisht me rininë e qytetit. Të gjitha këto nuk e ndihmuan krijimin e frontit popullor.

Grupi i Korçës nuk e zbatoi si duhej as direktivën e Kominternit për likuidimin e celulave të vjetra komuniste dhe zëvendësimin e tyre me celula të reja, të shëndosha dhe luftarake, në mënyrë që të përgatiteshin kushtet për krijimin e Partisë Komuniste.

Por ajo që e dëmtoi shumë rëndë lëvizjen komuniste ishte mospranimi i direktivave të Kominternit nga Grupi i Shkodrës. Kjo bëri të mundur depërtimin e trockizmit në radhët komuniste dhe dobësoi mjaft luftën e organizuar masive kundër Zogut dhe fashizmit.

Grupi i Shkodrës nuk nxorri mësimet e duhura nga sukseset e arritura prej komunistëve në Korçë, Durrës e gjetkë. Udhëheqësit kryesorë të këtij grupi, në vend që të luftonin për bashkimin e komunistëve të vendit dhe për

zgjerrimin e lidhjeve të tyre me masat e gjera popullore, ndoqën rrugën e përçarjes e të luftës kundër grupit që kishte pranuar vijën e re. Kjo luftë u shtri edhe në fushën organizative, duke dëmtuar rëndë lëvizjen komuniste dhe si rrjedhim edhe lëvizjen punëtore dhe demokratike antifashiste.

Vullnetarët anti-fashistë shqiptarë në Spanjë

Një fushë prove për luftën e ardhshme të fuqive të boshtit ishte bërë Spanja. Ndërhyrja e hapur e shteteve fashiste kundër Republikës spanjolle ngjalli një valë të fuqishme protestash në opinionin publik përparimtar të botës.

Por «demokracitë» e Perëndimit mbyllnin sytë dhe bënë veshin e shurdhër edhe përpara këtij akti të ri agresiv të shteteve fashiste. Vetëm Bashkimi Sovjetik dhe partitë komuniste të vendeve të ndryshme u bënë edhe këtë radhë thirrje popujve të merrnin masa për t'u vënë fre agresorëve, për të krijuar një sistem efektiv të sigurimit kolektiv dhe për të mos lejuar krijimin e vatrave të luftës. Me këtë qëllim Bashkimi Sovjetik kërkoi me vendosmëri që të zbatoheshin sanksione të rrepta kundër agresorëve dhe u tregua i gatshëm të përdorte forcën e armatosur kundër nismëtarëve të luftës, në përputhje me marrëveshjet dhe detyrimet që ekzistonin.

Ndërsa qeveritë e Anglisë, Francës dhe SHBA, nën pretekstin e mosndërhyrjes, nuk pranonin t'u jepnin armë republikanëve, dhe në të njëjtën kohë ua jepnin ato rebelëve frankistë, Bashkimi Sovjetik dhe gjithë komunistët e demokratët antifashistë të botës ishin me Spanjën Republikane, populli i së cilës ishte ngritur kundër agresorëve fashistë për të mbrojtur fitoret e tij demokratike.

Lufta në Spanjë mobilizoi edhe komunistët e antifashistët shqiptarë, të cilët në sulmin fashist të Spanjës shihnin një kërcënim të afërt e të drejtpërdrejtë për pavarësinë e Shqipërisë dhe në luftën e popullit spanjoll për shpëtimin nga fashizmi edhe luftën për shpëtimin e Shqipërisë.

Megjithë pengesat e paraqitura nga qeveritë reaksionare të shteteve borgjeze, dhjetëra mijë vullnetarë antifashistë nga 53 vende të botës u nisën për në Spanjë për të luftuar krahas popullit spanjoll kundër fashizmit. Komunistët dhe antifashistët shqiptarë të frymëzuar nga idetë e internacionalizmit proletar zhvilluan në kushtet e ilegalitetit një

veprimtari energjike për të popullarizuar luftën heroike të popullit spanjoll dhe për të dërguar vullnetarë shqiptarë në Republikën Spanjolle. Nga qindra antifashistë shqiptarë që kërkonin të shkonin vullnetarë në Spanjë, vetëm disa dhjetëra mundën të kapërcenin pengesat e qeverisë zogiste dhe, duke përballuar rreziqet e udhëtimit ilegal e të largët, arritën në Spanjë, ku u rrjeshtuan në rradhët e Brigadave Ndërkombëtare.

«...Shumë djem të popullit, — shkruante në tetor 1938 organi i grupit komunist të Korçës «Përpara», — lanë velle-

Asim Vokshi

zër e motra, prindër e fëmijë, i lanë nën terrorin e regjimit të urisë dhe ikën plot vullnet, plot zjarr, duke kaluar kufij shtetesh fashiste dhe erdhën këtu në truallin e përpjekjeve për lirinë e Spanjës dhe të botës nga rreziku i fashizmit ndërkombëtar».

Vullnetarët antifashistë shqiptarë luftuan kryesisht në radhët e Brigadës XII Ndërkombëtare «Garibaldi», që përbëhej në pjesën më të madhe nga vullnetarë italianë, si edhe në radhët e brigadave të tjera ndërkombëtare e spanjolle. Disa prej tyre si Asim Vokshi, Ramiz Varvarica etj, u ngarkuan me përgjegjësi ushtarake dhe politike.

Vullnetarët shqiptarë luftuan heroikisht kundër fashizmit në Spanjë. Ata morën pjesë në betejat heroike të Madridit, Barcelonës, Valencias, buzë lumit Ebro etj. Shumë prej tyre, midis të cilëve Asim Vokshi, Zef Hoti, Thimio Gogozoto, Ramiz Varvarica, Musa Fratari, dhanë jetën duke mbrojtur lirinë dhe pavarësinë e popullit spanjoll.

Në zjarrin e luftës në Madrid vullnetarët shqiptarë bota organin e tyre «Vullnetari i Lirisë», i cili u shpërnda ilegalisht edhe në Shqipëri.

Lufta e përbashkët në Spanjë i forcoi edhe më shumë

lidhjet miqësore midis luftëtarëve antifashistë të ardhur nga vende të ndryshme. Në numrin e parë të «Vullnetarit të Lirisë», në emër të shtabit të Brigadave Ndërkombëtare, shkruhej: «Edhe nga Shqipëria e vogël nga toka, por e madhe në histori për fisnikërinë e bijve të saj dhe për luftërat e bëra kundër shkelësve të huaj kanë ardhur në Spanjë dhjetëra e dhjetëra luftëtarë për të ripohuar me heroizmin dhe gjakun e tyre dashurinë shekullore të popullit të tyre për lirinë dhe pavarësinë e kombeve».

6. AGRESIONI FASHIST KUNDËR SHQIPËRISË DHE QËNDRESA POPULLORE

Plani i qeverisë së Romës për pushtimin e Shqipërisë

Nga fillimi i vitit 1938, kur midis Adolf Hitlerit dhe Benito Musolinit u arrit një marrëveshje e re për ndarjen e sferave të ndikimit në Evropë, sipas së cilës edhe këtë radhë Mesdheu u quajt sferë e ndikimit italian, planet e Romës për pushtimin ushtarak të Shqipërisë filluan dalngadalë të kristalizoheshin. Por B. Musolini nuk ishte ende i qetë dhe nuk mund të vendoste përfundimisht për këtë, derisa midis Italisë e Gjermanisë nuk ishte bërë ndarja e sferave të ndikimit në Ballkan.

A. Zogu, i cili po e ndjente gjithnjë e më tepër rrezikun, bëri përsëri disa orvatje të dobëta për të dalë nga rruga pa krye ku e kishte futur regjimin e tij.

Duke qenë i bindur se ushtria shqiptare nuk ishte në gjendje ta përballonte agresionin e të qëndronte as dy ditë, ai shtroi qysh në fillim të vitit përpara oficerëve madhorë shqiptarë nevojën e forcimit të ushtrisë dhe kërkoi për këtë qëllim nga Italia shuma të reja. Këtë përçapje ai e bënte në një kohë kur vetë kishte dhënë urdhër nën presionin italian që organizatorët italianë në ushtri të kishin liri të plotë veprimi dhe asgjë të mos bëhej pa pyetur ata.

Qeveria e Romës nuk pranoi të jepte ndihma të reja për forcimin e ushtrisë shqiptare, me pretekstin se ato mund ta trembnin qeverinë e Beogradit dhe ta dëmtonin «miqësinë» italo-jugosllave, e cila sipas qeverisë italiane, i garantonte gjoja Shqipërisë «qetësi të plotë». Po kështu, ajo e kundërshtoi planin e qeverisë shqiptare për hapjen në

Tiranë të një shkollë të aviacionit, e cila duhej të përgatiste kuadrot ushtarake kombëtare.

Duke shpresuar se kontradiktat që fshiheshin prapa «miqësisë» italo-jugosllave mund ta lehtësonin pozitën e tij kritike, A. Zogu bëri hetime pranë qeverisë jugosllave në lidhje me një ndihmë të mundshme materialesh ushtarake nga ana e Beogradit dhe më vonë i kërkoi lidhjen e një traktati miqësie midis Shqipërisë dhe Jugosllavisë. Por të gjitha këto orvatje dështuan.

Ndërkohë, fashistët italianë po merrnin masa të reja për forcimin e pozitave ushtarako-strategjike në Shqipëri. Përveç fortifikimeve në Milot dhe në Librazhd, u pa e nevojshme të bëheshin përgatitje ushtarake edhe në Shqipërinë e Jugut, në mënyrë që rrugët e ekspansionit italian të shkonin në të gjitha drejtimet. Për këtë, pasi morën miratimin formal të A. Zogut për vënien në dispozicion të Italisë të malit të Karaburunit, në gjirin e Vlorës dhe të pozitave kyçe të Shqipërisë së Jugut, F. Jakomoni kërkoi nga Roma që të filloheshin menjëherë punimet me karakter ushtarak, sidomos, në zonën e Këlcyrës, të Tepelenës dhe të Port-Palermi.

Në mars të vitit 1938 organizatori italian i Ministrisë së Punëve Botore, Xh. Xanukoli, hartoi një listë të disa punimeve të tjera të ngutshme, që duhej të lehtësonin pushtimin e Shqipërisë dhe kthimin e saj në një bazë për agresionin e mëvonshëm në Ballkan dhe caktoi edhe shumat që duheshin shpenzuar për këtë qëllim. Lista u miratua nga vetë kryetari i qeverisë shqiptare K. Kota. Në krye të saj figuronte si një nga objektet më të rëndësishme ndërtimi i rrugës së re Durrës-Tiranë që duhej të përfundonte sa më parë dhe për të cilën parashikohej të shpenzoheshin afro 1,5 milionë fr. ari.

Të gjitha këto përgatitje të ethshme të fashistëve italianë për pushtimin e Shqipërisë dhe ekspansionin në Ballkan u favorizuan edhe nga gjendja që u krijua në Evropë në pranverën e vitit 1938.

Pushtimi i Austrisë nga ana e Gjermanisë hitleriane ishte një hap i ri i politikës agresive të bllokut fashist që e inkurajoi Italinë t'i shpejtonte edhe më shumë përgatitjet ushtarake për të marrë pjesën që i takonte dhe për të bërë presion tek Gjermania që t'ia njihte këtë pjesë. Vetë fuqitë perëndimore me politikën e tyre të «mosndërrhyrjes» i linin dorë të lirë agresionit fashist drejt Lindjes duke sakrifikuar për këtë qëllim popujt e vegjël. Pak kohë përpara se të pushtohesh Austria, kryetari i qeverisë angleze

Çamberlen kishte deklaruar se Lidhja e Kombeve nuk mund të siguronte mbrojtjen e vendeve të vogla nga një agresion i jashtëm.

Gjatë vizitës që bëri në fund të prillit në Shqipëri, G. Çianua studioi edhe një herë gjendjen në vend, u dha agentëve kryesorë fashistë që ishin grumbulluar me këtë rast në Tiranë udhëzimet e qeverisë italiane dhe, kur u kthye në Romë, i paraqiti më 2 maj B. Musolinit një raport të hollësishëm, ku shtronte në vija të përgjithshme planin që fashizmi italian duhej të ndiqte në të ardhmen kundrejt Shqipërisë. G. Çianua shkruante në raportin e tij se kishte ardhur koha që Italia fashiste të vendosej përfundimisht në Shqipëri, aq më tepër tani që pas anshlusit¹ aleati i saj, Gjermania u shtri në Evropën Qendrore dhe rrezikonte të depëronte edhe në Ballkan. Kjo, sipas tij, do të kundërbalancoje «kundrejt botës ballkanike rritjen e pamohueshme të peshës që fitoi Rahu² pas anshlusit». Tri rrugë të mundshme ekzistonin, sipas Çianos për vendosjen e Italisë në Shqipëri. Rruga e parë ishte rruga paqësore e nënshtrimit të mëtejshëm ekonomik dhe politik të Shqipërisë ndaj Italisë, rrugë që ishte ndjekur deri në atë kohë. Rruga e dytë ishte ajo e copëtimit të Shqipërisë midis Italisë dhe Jugosllavisë, «ndoshta edhe Greqisë», rrugë e cila, nga pikëpamja diplomatike, nuk paraqiste ndonjë vështirësi serioze, sepse fqinjët ballkanikë të Shqipërisë, të kënaqur me disa «korrigjime» tokësore në dobi të tyre, do ta praninin me lehtësi një zgjidhje të tillë. Rruga e tretë e preferuar për Italinë fashiste ishte aneksimi i plotë i Shqipërisë me anë të një «bashkimi personal» me dinastinë italiane të Savojës. Një nga kushtet themelore për përmbushjen e këtij plani, sipas ministrit të Jashtëm italian, ishte shfrytëzimi i urrejtjes që kishin masat e gjera popullore kundër regjimit zogist.

G. Çianua propozonte edhe masa të tjera të rëndësishme që duhej të lehtësonin aksionin italian kundër Shqipërisë. Njëra nga këto ishte dobësimi i ushtrisë shqiptare, rritja në mënyrë të ndjeshme e numrit të oficerëve italianë në radhët e saj dhe krijimi prej tyre i «bërthamave aneksioniste». Një masë tjetër duhej të ishte krijimi në

---

1) Anschluss (Gjermanisht) — bashkim. Është fjala për pushtimin e Austrisë nga Gjermania fashiste.

2) Reich (gjermanisht) — perandori. Është fjala për Perandorinë Gjermane.

Shqipëri i vatrave të rëndësishme italiane me karakter ekonomik si ato të tipit të AIPA-s dhe EIAA-s, të cilat do të kishin jo vetëm rëndësi ekonomike, por edhe politike, sepse do të grumbullonin në gjirin e tyre një numër të madh italianësh e shqiptarësh që do të viheshin në shërbim të Italisë. Dhe, së fundi, si një masë paraprake duhej të shërbente gjithashtu rekrutimi me mjetet e korrupsionit dhe të gjitha mjetet e tjera të mundshme të një numri të madh agjentësh të fashizmit, në radhë të parë nga klasat sunduese, të cilët do të ishin mbështetja kryesore e Italisë fashiste në planet për pushtimin e Shqipërisë.

Pasi të ishin marrë të gjitha këto masa, me ndihmën e këtyre agjentëve të fashizmit, duhej të provokohej një lëvizje antizogiste në dobi të Italisë dhe të kërkohej ndërhyrja e saj për të «rivendosur rendin». Me «rivendosjen e rendit» do të merrte fund pavarësia e Shqipërisë dhe do të kryhej aneksimi i saj sipas «një procedure të tipit të anshlusit».

Për t'ia arritur më lehtë këtij qëllimi, qeveria italiane mendonte të neutralizonte çdo kundërveprim të mundshëm nga ana e Jugosllavisë.

Për këtë arsye, më 16-18 qershor 1938 u bë në Venecie takimi midis G. Çianos dhe kryetarit të qeverisë jugosllave M. Stojadinoviç. Ky takim ishte një hap tjetër drejt forcimit të «miqësisë» italo-jugosllave. M. Stojadinoviçi, e informoi Çianon se A. Zogu i kishte propozuar qeverisë jugosllave përfundimin e një pakti shqiptaro-jugosllav që qeveria jugosllave e kishte kundërshtuar. Ai i ripohoi edhe njëherë mendimin e shfaqur prej tij një vit më parë në Beograd, se çështja shqiptare nuk përbënte një problem të vështirë në marrëdhëniet italo-jugosllave dhe se Jugosllavia ia njihte Italisë pozitën e veçantë që kishte në Shqipëri. Por, nga ana tjetër Jugosllavia, megjithë politikën e «miqësisë» me Italinë, që ishte një politikë vetëvrasjeje, nuk hoqi dorë nga synimet pushtuese në Shqipëri. Ministri jugosllav në Tiranë i deklaronte në shtator 1938 ministrit të Jashtëm të Shqipërisë Eqrem Libohovës, se në rastin e një pushtimi italian të Shqipërisë, Jugosllavia, gjoja për qëllime sigurimi, duhej të pushtonte disa krahina shqiptare të Veriut. Madje qarqet ushtarake jugosllave në diskutimet që u zhvilluan rreth problemit të Shqipërisë, ngulën këmbë për pushtimin e tokave të Shqipërisë së Veriut deri në Drin. Në kufirin me Shqipërinë ishin vendosur trupa të shumta jugosllave, të cilat mbaheshin gjithnjë në ga-

tishmëri dhe u ishte dhënë edhe urdhër nga Ministria jugosllave e Luftës që të mësonin gjuhën shqipe. Me anën e tyre Beogradi ushtronte edhe presion mbi qeverinë e A. Zogut që kjo t'u jepte fund manifestimeve antijugosllave që bëheshin në Shqipëri lidhur me vendimin e klikës shoviniste jugosllave për t'i shpërngulur shqiptarët e Kosovës në Turqi dhe kundër politikës së egër të genocidit që ajo zhvillonte ndaj tyre.

I shqetësuar pa masë nga afrimi i mëtejshëm italo-jugosllav A. Zogu përpiqej gjithnjë të gjente një rrugë daljeje. Ai i dha të kuptonte qeverisë së Beogradit se ishte gati të bënte një kthesë drejt afrimit me Jugosllavinë. Mbreti iu drejtua për ndihmë edhe qeverisë angleze, por kjo e këshilloi atë të mos prishej me Italinë, sepse në rast të kundërt nuk do t'i jepte asnjë përkrahje. Më në fund ai i drejtoi një mesazh personal G. Çianos në të cilin i thoshte: «Tashti Shqipëria është në duart e Italisë e cila kontrollon të gjitha sferat e veprimtarisë kombëtare. Mbreti është besnik ndaj jush. Pse kërkoni më tepër?». Çiano u përpoq t'ia largonte mbretit frikën, por në ditarin e tij shkruajti: «Duhet larë hesapet sa më parë me Shqipërinë». Më 30 nëntor B. Musolini deklaroi në Këshillin e lartë fashist ndër të tjera: «Ashtu siç u hakmorëm kundër Aduas do të hakmerremi edhe kundër Vlorës. Shqipëria do të bëhet e Italisë». Ndërkohë qeveria fashiste po vazhdonte përgatitjet në vend për agresionin. Me anë të legatës italiane në Tiranë ajo kërkoi nga qeveria zogiste largimin e menjëherëshëm të organizatorëve anglezë të xhandarmërisë pasi dhe afati i kontratës me ta përfundonte në këtë kohë. Nga ana tjetër u bënë demarshe tek zyrtarët gjermanë për të ndërprerë çdo veprimtari gjermane në Shqipëri që cënonte interesat e Italisë. Ministria e Jashtme gjermane u detyrua të jepte garanci se Gjermania nuk kishte ndërmend të përzihej në sferën italiane të ndikimit.

Ndërkohë, gjendja ndërkombëtare po acarohet gjithnjë e më tepër dhe po formoheshin vatrat e luftës së ardhshme. Megjithëse në fund të shtatorit 1938 midis Anglisë, Francës, Gjermanisë dhe Italisë ishte nënshkruar në Munih, një marrëveshje për copëtimin e Çekoslovakisë, në mënyrë që të kënaqeshin kërkesat naziste, marrëveshje që përbënte një nga faqet më të turpshme të politikës së «mosndërrhyrjes» të të ashtuquajturave shtete demokratike, Gjermania hitleriane i propozonte Italisë fashiste që të përfundohet sa më parë aleanca ushtarake italo-gjermano-japoneze, sepse, sipas saj, një luftë e ardhshme do të ishte e

pashmangshme. Ky plan gjeti miratimin e plotë të Italisë.

Më 8 janar 1939 kryetari i qeverisë fashiste italiane B. Musolini e miratoi planin e G. Çianos për pushtimin ushtarak të Shqipërisë. Me këtë rast ai vendosi të merrej vesh përfundimisht me Jugosllavinë. Për të përcaktuar bazat e kësaj marrëveshjeje të re G. Çianua zhvilloi në Bele të Jugosllavisë bisedime me kryetarin e qeverisë jugosllave M. Stojadinoviç prej 19 deri 23 janar 1939.

Për të justifikuar nevojën e ndërhyrjes ushtarake italiane në Shqipëri, ministri i Jashtëm italian i tha udhëheqësit jugosllav se gjendja në Shqipëri ishte mjaft e turbullt dhe se Italia, e cila kishte në këtë vend interesa të rëndësishme ekonomike, njërin prej të cilëve e përbënte nafta shqiptare, nuk mund ta shikonte me indiferencë një gjendje të tillë. Megjithatë për të mos shkaktuar shumë frikë e dyshime tek kryetari i qeverisë jugosllave, ai shtoi se problemi shqiptar njihej si një problem italo-jugosllav dhe se Italia nuk do të vepronte në asnjë rast «pa u marrë vesh me Jugosllavinë».

M. Stojadinoviçi, nga ana e tij, shihte vetëm dy zgjidhje të problemit shqiptar: ose zëvendësimin e A. Zogut «me një person më të denjë», që sigurisht duhej të bënte një politikë «më të pavarur nga Italia», ose ndarjen e Shqipërisë midis Italisë dhe Jugosllavisë, ashtu siç ishte propozuar disa herë prej tij. Zgjidhja e dytë, e cila duhej t'i jepte Jugosllavisë Shkodrën dhe malin e Taraboshit, ishte zgjidhja më e kënaqshme për Jugosllavinë.

Por Italia nuk kishte ndërmend ta bënte Jugosllavinë ortake në copëtimin e Shqipërisë. Kërkesën e M. Stojadinoviçit për ta ndarë Shqipërinë G. Çianua u përpoq ta kënaqte me disa «rektifikime» të kufirit verior shqiptar në dobi të Jugosllavisë dhe me përkrahjen e synimeve të kësaj të fundit për pushtimin e Selanikut. Në fakt Italia nuk ishte as për këto «rektifikime» dhe kjo bëhej vetëm sa për ta qetësuar qeverinë jugosllave. Përveç kësaj, ministri italian kërkonte që të lidhej një marrëveshje italo-jugosllave për çmilitarizimin e kufijve të veriut të Shqipërisë si dhe një aleancë ushtarake. Italia merrte përsipër gjithashtu t'u jepte fund manifestimeve nacionaliste shqiptare në lidhje me Kosovën dhe ta zgjidhte këtë problem në të mirë të Jugosllavisë.

Megjithëse këto bisedime nuk shpunë në një marrëveshje, ato i treguan qeverisë fashiste të Romës se plani i pushtimit të Shqipërisë mund të realizohej pa gjetur ndonjë qëndresë serioze nga ana e Jugosllavisë. Në parim të dy palët arritën në marrëveshje për ta zhdukur Shqipërinë si shtet i pavarur.

Orvatjet e dësh-
përuara të qeve-
risë zogiste

Lajmet mbi bisedimet midis G. Çianos dhe M. Stojadinoviçit, sado që nuk pasqyronin në mënyrë besnike përmbajtjen e vërtetë të tyre, e shtuan shqetësimin në qarqet qeveritare të Shqipërisë. Sipas konsullit italian në Tiranë, në «sferat e larta» zogiste mbretëronte nervozizëm i madh dhe shqetësim për arsye se mendohej që midis G. Çianos dhe M. Stojadinoviçit duhej të ishte arritur një marrëveshje për copëtimin e Shqipërisë. Ky shqetësim ishte rritur edhe për shkak se agjentura fashiste si jashtë, ashtu edhe brenda vendit e kishte zgjeruar veprimtarinë e saj kundër A. Zogut.

Italia kishte filluar të mobilizonte me nxitim mbeturinat e të mërguarve politikë reaksionarë që ndodheshin jashtë Shqipërisë për t'i përdorur si mbështetje për agressionin që do të kryente. Në fund të vitit 1938, të dy grupet e të mërguarve, «Bashkimi Kombëtar» me qendër në Paris dhe ai i Zarës i drejtuar nga M. Kruja ishin mbledhur me nismën e këtij të fundit në kryeqytetin francez për të miratuar planin e pushtimit fashist të Shqipërisë. Në vendimin e tyre të përbashkët ato u shprehën për rrëzimin e regjimit të A. Zogut me ndihmën e Italisë fashiste dhe për zëvendësimin e pushtetit ekzistues me pushtetin e «një prijësi nga gjaku i Savojës», i cili duhej të shpallej menjëherë «mbret i shqiptarëve dhe themelues i dinastisë së ardhshme të monarkisë» shqiptare. Këto grupe profashiste, për të mashtruar popullin shqiptar, i premtinin këtij në mënyrë demagogjike se do ta shpëtonin nga të gjitha mjerimet që i kish shkaktuar gjatë kësaj kohe regjimi i urryer i A. Zogut dhe se gjoja me ndihmën e Italisë do «të siguronin rimëkëmbjen ekonomike, përparimin dhe qytetërimin» e Shqipërisë. Sipas tyre, aspiratat kombëtare duhej t'i përgjigjeshin frymës së Mynihut dhe të boshtit Romë-Berlin, d.m.th. duhej të flijoheshin liria e pavarësia e vendit në interes të fitores së fashizmit. Përvëç kësaj, brenda vendit personalitete të regjimit zogist, duke e ndjerë se mbretit të tyre po i afrohej fundi, ndërruan padron, u bënë përkrahës të Italisë dhe shpejtuan t'u kërkonin autoritetëve italiane në Shqipëri ndihmë për të organizuar një lëvizje të gjerë kundër A. Zogut. Por Italia fashiste nuk kishte shumë besim në suksesin e një ndërmarrjeje të tillë dhe tani mendonte që «çështjen shqiptare» ta zgjidhte me anë të pushtimit ushtarak, kur të krijoheshin për këtë kushtet e përshtatshme ndërkombëtare duke i përdorur këta elementë vetëm si një rezervë dhe jo si mjetin kryesor për përmbysjen e A. Zogut.

Klika e A. Zogut, duke parë se i kishte ditët e numëruara, mori masa për ta zgjatur sa më shumë jetën e vet. Për t'u siguruar nga çdo lëvizje e drejtuar kundër regjimit, A. Zogu i kishte dhënë udhër ministrit të Brendshëm Musa Jukës, të bënte të gjitha përpjekjet për të hetuar çdo veprimtari antizogiste. Në radhë të parë, ai i kërkoj të zhdukte lëvizjen komuniste, e cila ishte e vetmja lëvizje e organizuar në Shqipëri, e aftë të mobilizonte popullin shqiptar në luftë kundër fashizmit, për mbrojtjen e lirisë dhe pavarësisë së vendit. Në janar të vitit 1939 xhandarmeria bëri arrestime në Gjirokastrë dhe arriti të zbulonte edhe Grupin ilegal komunist të Shkodrës. Më 4 shkurt si pasojë e tradhtisë së krerëve trockistë Z. Mala dhe N. Xoxi, 73 komunistët e Grupit të Shkodrës dolën përpara gjyqit, të akuzuar se kishin ndërmend të krijonin një organizatë për rrëzimin e regjimit ekzistues me anë të forcës. Midis komunistëve që u nxorën në gjyq kishte militantë të shquar si Qemal Stafa,

Qemal Stafa

Vasil Shanto, Myzafer Asqeriu, Emin Duraku, Nazmi Rushiti etj. Komunisti tetëmbëdhjetë vjeçar Qemal Stafa deklaroi plot guxim përpara gjyqit se ishte e do të mbetej komunist i bindur e se komunizmi do ta shpëtonte masën e punëtorëve që ishte e shtypur. Në këtë frymë u shprehën edhe komunistët Vasil Shanto e Myzafer Asqeriu. Gjyqi dënoi 56 veta me dënime të ndryshme.

Nga ana tjetër, A. Zogu shpalli mobilizimin e pjesshëm të ushtrisë shqiptare dhe vendosjen e trupave në disa zona strategjike, organizoi vëzhgimin e zyrtarëve italianë e të elementëve profashistë shqiptarë dhe disa prej këtyre të fundit i arrestoi, hodhi poshtë projektin e Xh. Xhiros për organizimin fashist të rinisë shqiptare.

Shtypi fashist bëri menjëherë zhurmë të madhe rreth

këtyre ngjarjeve, sidomos rreth arrestimit të elementëve proitalianë duke i marrë nën mbrojtjen e vet të arrestuarit, të cilët sipas tij, «ishin fajtorë vetëm sepse ishin miq të Italisë». Vetë F. Jakomoni, sipas udhëzimeve të Romës, ndërhyri personalisht pranë A. Zogut dhe në bisedat që pati me të gjatë disa ditëve kërkoi me këmbëngulje që t'i jepej fund gjendjes «alarmuese» të krijuar në Shqipëri, të bëhej çmobilizimi i ushtrisë dhe të liroheshin të arrestuarit. Mbreti i Shqipërisë kapitulloi edhe këtë radhë. Ai premtoi ta fillonte pa vonesë çmobilizimin e ushtrisë dhe dha urdhër të liroheshin nga burgu të gjithë të arrestuarit simpatizues të Italisë fashiste. Nga ana tjetër, gjithmonë për të fituar kohë, A. Zogu i propozoi Italisë të lidhte një traktat të ri aleance, për të forcuar gjoja edhe më shumë miqësinë italo-shqiptare, u zotua të bënte të gjitha përpjekjet për të vendosur lidhje më të ngushta ekonomike e kulturore midis dy vendeve dhe të qëndronte sa më larg shteteve të Paktit Ballkanik.

Por edhe kjo orvatje dështoi. Klika zogiste po korrtë frutet e politikës kapitulluese antikombëtare të ndjekur prej saj gjatë 14 vjetëve.

Ultimatimet ita- liane

Ngjarjet ndërkombëtare të shkurtit dhe marsit 1939 krijuan kushtet e përshtatshme që priste B. Musolini për të kryer agresionin kundër Shqipërisë. Më 4 shkurt dha dorëheqjen qeveria jugosllave e M. Stojadinoviçit. Po atë ditë G. Çianua shkruante në ditarin e tij: «Me Stojadinoviçin do ta ndanim Shqipërinë, tani do ta pushtojmë krejt, pa Jugosllavinë». Të nesërmen, më 5 shkurt, B. Musolini dhe ministri i tij i jashtëm vendosën pushtimin e Shqipërisë «pa Jugosllavinë», dhe po të ishte nevoja, edhe «kundër» saj. Por fashistët italianë ende nuk vendosnin t'i hidhnin trupat e tyre në Shqipëri. B. Musolini kishte frikë se mos sulmi kundër Shqipërisë do ta nxiste «aleaten» e saj, Gjermaninë, për veprime të mëtejshme ekspansioniste drejt Ballkanit, të cilin Italia synonte ta kishte në sferën e saj të ndikimit. Frika u shtua edhe më tepër sidomos në ditët e para të shkurtit, kur u muar vesh nga Berlini se Gjermania kishte ndërmend të vinte dorë mbi burimet shqiptare të naftës me gjithë përgënjeshtimet që bëri me këtë rast ambasadori gjerman në Romë.

Pushtimi i Çekoslovakisë nga Gjermania hitleriane më

15 mars 1939 shtroi përpara B. Musolinit nevojën e forci- mit të pozitive të imperializmit italian në Ballkan, për të kundërbalancuar, sado pak, peshën e madhe që fitoi Gjermania në Evropën Qëndrore.

Vendimi përfundimtar për pushtimin e Shqipërisë u muar më 23 mars 1939, pasi qeveria gjermane e siguroi Italinë se deti Mesdhe dhe deti Adriatik njiheshin si dete italiane dhe, si pasojë, Italisë i liheshin duart e lira në Shqipëri. Këtë vendim e përforcoi edhe më tepër një letër e kryetarit të qeverisë angleze Çemberlen drejtuar B. Musolinit po atë ditë, në të cilën ai i lutej këtij të fundit «të ndihmonte në rimëkëmbjen e mirëbesimit reciprok dhe në ruajtjen e paqes». Fryma e letrës e bindi kryetarin e qeverisë italiane se sulmi kundër Shqipërisë do të kalonte pa zhurmë të madhe. «. . . letra, — shkruante G. Çianua në ditarin e tij, — ia forcoi vendosmërinë (B. Musolinit — Red.) për të vepruar, sepse në të ai gjeti edhe një provë tjetër të plogështisë së demokracive». Disa ditë më vonë ambasadori jugosllav në Romë, Kristiç i deklaronte G. Çianos se Jugosllavia nuk kishte kundërshtim në lidhje me veprimin që Italia kishte ndërmend të fillonte në Shqipëri, vetëm «me kusht që Shqipëria të mos kishte funksion anti-jugosllav». B. Musolini filloi të vinte menjëherë në zbatim planin për pushtimin e Shqipërisë. Në Italinë Jugore u përqëndruan reparte ushtarake dhe njësi detare, ndërsa shtabi i përgjithshëm italian filloi të hartonte planin e hollësishëm të operacionit ushtarak, drejtimi i të cilit iu besua gjeneral A. Guconit (Alfredo Guzzoni). Më 25 mars qeveria e Romës i paraqiti A. Zogut një projekttraktat, me anën e të cilit kërkonte që trupat italiane të kishin të drejtë të zbrakonin në katër portet kryesore të Shqipërisë dhe të kontrollonin rrugët strategjike, fushat e aviacionit dhe pikat strategjike kufitare gjoja për të mbrojtur vendin në kushtet e afrimit të një lufte të re; në Shqipëri të vendoseshin kolonë italianë me po ato të drejta të shtetasve shqiptarë, duke përfshirë edhe të drejtën të zinin postet më të rëndësishme shtetërore; të bëhej bashkimi doganor; sekretarët e përgjithshëm të ministrive të ishin italianë dhe ministrin italian në Tiranë dhe atij shqiptar në Romë t'u jepej portofoli ministerial në qeverinë pranë të cilave ishin akredituar.

Krahas këtij projekti ekzistonte edhe një tjetër i cili nuk iu paraqit A. Zogut por që mendohej të lidhej personalisht me të, pasi të përfundohej marrëveshja e parë. Këtu parashikohej krijimi i një organizate fashiste shqiptare; vënia e xhandarmërisë dhe policisë nën kontrollin italian

dhe emërimi i një oficeri të lartë italian si shef i shtatmadhorisë së forcave të armatosura shqiptare.

Projekttraktati, i cili në fakt ishte një ultimatum i hartuar me një ton arrogant e brutal që parashikonte pushtimin e plotë të Shqipërisë nga Italia fashiste, u la në heshtje për ditë të tëra nga A. Zogu. Mbreti ndërkohë i la të kuptonte qeverisë së Romës, se vendosja e trupave italiane në vend në kushte paqeje, nuk mund të përligjej përpara opinionit publik dhe se për prestigjin e tij do t'ishte më mirë që ky pushtim të parashikohej vetëm për kushtet e luftës, pasi të ishte legalizuar me anë të një konvente ushtarake. Edhe kërkesat e tjera italiane klika zogiste i donte të formuluar në një mënyrë të tillë që të mos komprometohej aq shumë pozita e saj në sytë e popullit. Me një fjalë A. Zogu e kuptonte se pranimi i projekttraktatit donte të thoshte likuidimi i pushtetit të tij dhe këtë kërkonte ta mënjanonte. Ai nuk shqetësohej aspak për fatet e Shqipërisë. Pjesa më e madhe e ministrave dhe e deputetëve, të cilët u treguan të gatshëm të shisnin pavarësinë e Shqipërisë për të ruajtur edhe nën Italinë privilegjet që gëzonin, dhe në mënyrë të veçantë, ministri i Jashtëm E. Libohova dhe ministri fuqiplotë i Shqipërisë në Romë, gjenerali Z. Sereqi, që ishin agjentë të drejtpërdrejtë të Italisë, kërkuan që të pranohej projekti. Më 2 prill B. Musolini ia paraqiti përsëri projekttraktatin A. Zogut. Kësaj radhe ai ishte formuluar me terma më të buta, që nuk preknin seditë e mbretit të Shqipërisë, por ruante të paprekura kërkesat e 25 marsit. Mbreti me rrethin e tij të ngushtë në këto çaste kritike për vendin, menduan vetëm për interesat e tyre egoiste dhe shpresuan që me anë të dredhive dhe ndihmës së jashtme ta zgjasnin jetën e regjimit. Kjo e nxiti B. Musolinin t'i paraqiste qeverisë shqiptare pas disa ditësh një ultimatum, në të cilin i jepej një afat deri në orën 12 të datës 6 prill për t'u përgjegjur në lidhje me projekttraktatin.

Vetëm më 5 prill komisioni i krijuar nga A. Zogu nën kryesinë e kryeministrit, hartoi kundërpropozimet e qeverisë shqiptare, në të cilat kërkohej që të përfundohej një koventë ushtarake, ku do të përcaktoheshin rrethanat në të cilat ushtria italiane do të kishte të drejtën të vendosej në Shqipëri; të konsideroheshin shtetas shqiptarë vetëm ata shtetas italianë që banonin prej pesë vjetësh në vend dhe që do të kishin të drejtë të vendoseshin vetëm në qytete, kurse në fshatra mund të krijoheshin shoqëri bujqësore në tokat e çifligarëve shqiptarë me kapitale e teknike italiane; të vendosej një tarifë doganore prej 2 për qind mbi mallrat

që do të hynin në vendet e të dy palëve dhe pranë institucioneve shtetërore të qëndronin vetëm organizatorë e këshilltarë italianë.

Kundërpropozimet iu paraqitën atë ditë ministrin italian në Tiranë, F. Jakomonit, duke i kërkuar këtij shtyrjen e afatit të ultimatimit. Ministri italian njoftoi të nesërmen se afati i ultimatimit ishte shtyrë deri në orën 24 të datës 6 prill. Në pasdrekën e 6 prillit, pasi kërkesat italiane u hodhën poshtë edhe nga parlamenti, mbreti dërgoi te F. Jakomoni M. Frashërin për t'i propozuar edhe një herë përfundimin e konventës ushtarake. B. Musolini e mori kërkesën shqiptare në kohën kur ishte njoftuar nga qeveria gjermane se kjo e shikonte me simpati aksionin e Romës kundër Shqipërisë, sepse çdo fitore e Italisë e «rriste fuqinë e Boshtit». Përgjigjja e tij drejtuar A. Zogut se bisedimet mund të bëheshin vetëm me gjeneral A. Guconin, komandantin e operacionit për pushtimin e Shqipërisë, donte të thoshte se tani e kishin fjalën vetëm armët.

Në mëngjezin e 6 prillit Italia fashiste ndërmoi hapin e fundit diplomatik: e njoftoi qeverinë jugosllave se ishte gati «të merrte masat për mbrojtjen e interesave të veta në Shqipëri», masa të cilat ishin të nevojshme gjoja për shkak të konfliktit italo-shqiptar. Po atë ditë, kryeministri anglez Çemberlen e inkurajonte botërisht agresionin fashist kundër Shqipërisë, duke deklaruar në Dhomën e Komuneve se Anglia nuk kishte interesa të posaçme në Shqipëri.

Manifestimet popullore kundër agresionit fashist

Qeveria tradhtarë e A. Zogut mori të gjitha masat për të mbajtur në fshehtësi gjithçka po përgatitej kundër pavarësisë së Shqipërisë. Shtypi qeveritar vazhdonte të përgënjeshtronte lajmet e përhapura rreth përgatitjes së agresionit fashist dhe t'i këndonte hymne «miqësisë» me Italinë, ndërsa xhandarmëria e A. Zogut, sekuestronte gazetat e huaja që shkruanin të vërtetën mbi marrëdhëniet shqiptaro-italiane. Megjithatë populli shqiptar i mësoi planet e errëta të fashizmit qysh në ditët e para të prillit. Demonstrata të fuqishme shpërthyen në gjithë Shqipërinë, në të cilat masat popullore u shprehën të gatshme për të mbrojtur atdheun dhe i kërkuar qeverisë të merrte masa energjike kundër agresionit e t'i shpërndante armë popullit.

Në krye të këtyre demonstratave qëndronin komunistët shqiptarë të cilët e kishin paralajmëruar me kohë rrezikun

e pushtimit fashist dhe, përpara tradhtisë së klikës zogiste, e kuptonin se vetëm populli i armatosur mund t'u qëndronte agresorëve fashistë. Demonstratat më të mëdha u zhvilluan sidomos në kryeqytet, ku morën pjesë mijëra vetë.

Në mbrëmjen e 3 prillit pas shfaqjes së një drame me përmbajtje patriotike të organizuar në kinema «Gloria» nga organizata «Gruaja shqiptare», dramë e cila u bëri përshlyetje të thellë spektatorëve dhe u kuptua si një paralajmërim që i bëhej popullit për rrezikun e pushtimit fashist, spektatorët, të drejtuar nga të rinj komunistë, ndër të cilët u shqua komunisti Hamit Shijaku, demonstruan me orë të tëra nëpër rrugët e qytetit dhe i bënë të ditur gjithë popullsisë se rreziku që po i kanosej atdheut nuk ishte i largët.

Të nesërmen në mbrëmje shpërtheu përsëri një demonstratë e fuqishme. Nismën këtë radhë e morën nxënësit e gjimnazit. Ata u nisën nga shkolla e tyre me një flamur kombëtar në dorë dhe demonstruan gjatë rrugës «28 Nëntor» duke kënduar këngë patriotike dhe duke hedhur parulla antifashiste. Një kolonë e dytë, e formuar nga nxënës të shkollës teknike që vinin nga rruga e Dibrës (sot «Bajram Curri») u bashkua me të parën, duke e shtuar numrin e demonstruesve. Komandanti i xhandarmërisë, me një njësit xhandarësh u munduan t'i bindnin demonstruesit të ktheheshin nëpër shtëpitë e tyre, duke u thënë se mbreti i kishte marrë të gjitha masat e nevojshme. Demonstruesit nuk u tërhoqën. Ata u drejtuan në pallatin mbretëror dhe në legatën italiane për të protestuar, por zhinxhiri i rojeve nuk i la të kalonin deri atje.

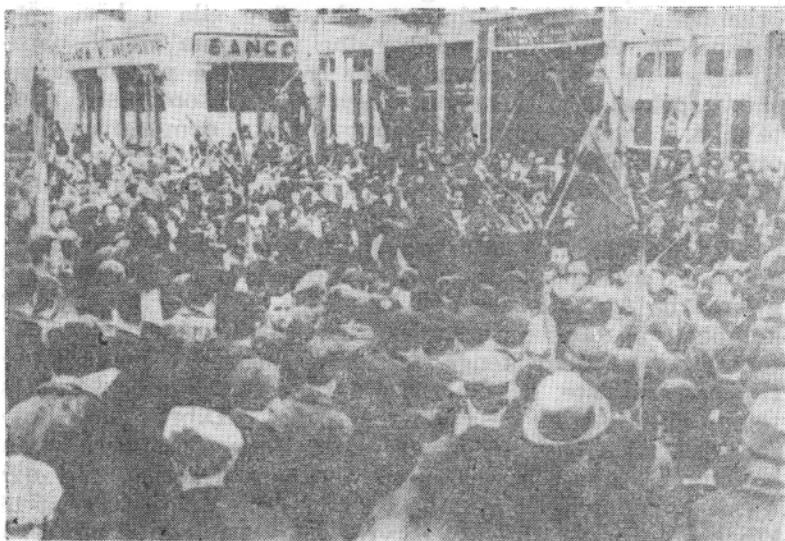
Në mitingun e organizuar jo larg pallatit të Zogut folën punëtorë, nxënës të shkollave, të cilët, në emër të popullit, kërkonin armë. Në demonstrata u hodhën edhe nxënëset revolucionare sidomos ato të «Institutit femëror» të cilat bashkë me shokët e tyre kërkuan armë për të luftuar.

Por klika zogiste, me shpresë se do të gjente një rrugë për t'i rregulluar punët me Italinë, vazhonte të bënte veshin e shurdhër përpara kërkesave këmbëngulëse të popullit për armë dhe, në këto ditë vendimtare për fatin e atdheut, po përgatitej të krenonte me bujë lindjen e «trashëgimtarit» të fronit.

Një delegacion i zgjedhur nga mitingu shkoi te mbreti për t'i kërkuar sqarime mbi gjendjen dhe armë për vullnetarët. Por mbreti e mashtroi delegacionin, duke deklaruar se asgjë e jashtëzakonshme s'kishte ndodhur në marrëdhë-

niet me Italinë. Më 4 prill shpërtheu edhe në Korçë një demonstratë e madhe antifashiste, e udhëhequr nga komunistët.

Të nesërmen patriotët demonstruan gjithë ditën në rrugët e kryeqytetit duke kërkuar armë për të mbrojtur lirinë dhe pavarësinë e vendit.

Demonstrata kundër agresionit fashist në prill të vitit 1939

Në Tiranë dhe në qytete të tjera, me nismën e patriotëve, u krijuan qendrat e rekrutimit të vullnetarëve për luftën kundër agresionit fashist. Në Korçë u morën masa për mobilizimin e forcave vullnetare dhe komuniste. Enver Hoxha propozoi të krijohet «Komiteti i shpëtimit publik» për organizimin e një qendrese të efektshme, ndërsa në Elbasan popullsia e revoltuar, pasi grisi flamurin italian që qëndronte te ndërtesa e shoqërisë «Dante Aligieri», hapi depot e ushtrisë.

Mëngjezi i 6 prillit e gjeti Shqipërinë në një gjendje ankthi i dëshpërimi të thellë. Popullsia e qyteteve ishte e gjitha në rrugë. Prefekti i Beratit lajmëronte me telegram Tiranën: «Çregullimet janë të mëdha. Vullnetarë ka mjaft, por nuk ka armë, nuk ka oficerë për t'i udhëhequr dhe nuk dimë se çfarë të bëjmë me ta».

Në pasditen e 6 prillit në qiellin e Tiranës u dukën aeroplanët e parë fashistë. Patriotët e zemëruar u grumbu-

lluan përpara ndërtesës së Ministrisë së Brendshme duke kërkuar me këmbëngulje armë. Në këto çaste këshilltari i A. Zogut, Mehmet Konica, iu drejtua demonstruesve me fjalët «Ç'do populli, armë? Armët nuk janë për popullin. Populli nuk duhet të interesohet. Qeveria e di detyrën... Populli duhet të shpërndahet patjetër». Por patriotët nuk u shpërndanë. Atëhere komandanti i xhandarmërisë, Shefki Shatku, me qëllim që ta largonte nga Ministria masën e zëmëruar dhe ta qetësonte atë, e ftoi të grumbullohej përpara bashkisë, prej nga do të transmetonte «vendimet» e qeverisë. Por dredhia e komandantit të xhandarmërisë doli në shesh kur ai deklaroi se qeveria e dinte detyrën e saj, i kishte marrë të gjitha masat e nevojshme dhe se nga populli kërkohesh «disiplinë». Po kështu u mashtruan edhe vullnetarët antifashistë në Elbasan. 80 nxënës të shkollës normale të qytetit, pasi kishin mundur të siguronin nga një pushkë e disa fishekë, prisnin, sipas premtimit të autoriteteve, që të vinin makinat për t'u nisur për Durrës. Por ato nuk u dukën fare dhe asnjëri nuk u kujdes për t'i drejtuar patriotët e rinj në vendin e caktuar. Edhe nisma që morën punëtorët patriotë shkodranë, të kryesuar nga inxhinieri Spiro Koleka, për të minuar urën e Baçallëkut, në mënyrë që të pengohej hyrja e trupave fashistë, në qytet, nuk pati sukses. Ura u çminua menjëherë nga agjentët fashistë.

Ushtria shqiptare, e cila për vite me radhë ndodhej nën drejtimin e ekspertëve fashistë, ishte paralizuar qëllimisht dhe ishte katandisur në një kufomë pa asnjë aftësi për të qëndruar.

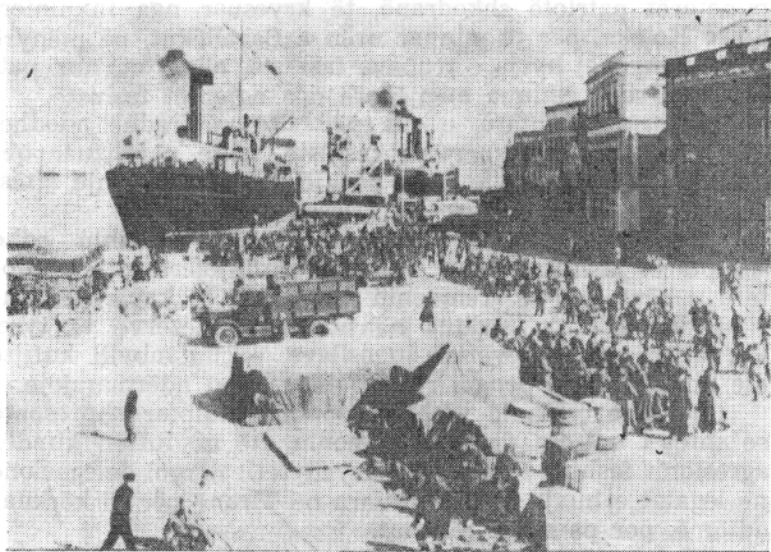
Zemërimi kundër agresionit fashist përfshiu edhe shqiptarët jashtë atdheut. Në Kosovë dhjetëra mijë shqiptarë u bënë gati të rrëmbejnë armët për t'i kapërcyer kufijtë dhe për t'u ardhur në ndihmë vëllezërve të tyre. Por ndërhyrja e qeverisë jugosllave, e cila mbylli kufijtë me Shqipërinë, e pengoi realizimin e kësaj ndërmarrjeje.

Në këto çaste të vështira populli shqiptar shpresonte se shtetet e tjera do ta ndihmonin atë në luftën kundër agresionit fashist. Popullsia e kryeqytetit dërgoi delegacione në legatat e huaja të akredituara në Tiranë për të kërkuar ndihmë, por pa asnjë rezultat.

Lëvizja popullore antifashiste, megjithëse mori përpjesëtime të gjëra, mbeti e paorganizuar dhe pa një udhëheqje të vetme. Në përgjithësi ajo mbajti qëndrim pritës, duke shpresuar se qeveria do ta pajiste popullin me armë dhe do të organizonte qëndresën. Komunistët duke qenë të përçarë e të paorganizuar nuk mundën t'ia rrëmbejnë armët regjimit reaksionar në mënyrë që t'i kthenin ato kundër tij

dhe fashizmit. Por Qeveria zogiste e sabotoi me qëllim organizimin e qëndresës. Zogu shpresonte deri në çastin e fundit për një marrëveshje me italianët, por të gjitha orvatjet e tij në këtë drejtim dështuan.

Pushtimi fashist i Shqipërisë Në mëngjezin e 7 prillit 1939 trupat fashiste italiane, të kryesuara nga gjenerali A. Guconi, filluan sulmin e tyre të pabesë kundër Shqipërisë. Ato përbëheshin nga 2 divizione këmbësorësh, 4 regjimente bersalierësh, 3 batalione tankesh, 1 grup qerresh të shpejta të korracuara, nga batalioni special «San Marko», 2 batalione këmbshëzinjsh, 1 regjiment granatierësh, 2 grupe të artilerisë së kalibrit të mesëm etj. dhe shoqëroheshin nga dy korracata, 7 kryqëzorë, dhjetëra torpedinierë e nëndetëse si dhe nga një flotë e madhe ajrore që nisej nga bazat e Italisë së Jugut. Trupat italiane arrinin në 35-40 000 vetë.

Zbarkimi i trupave fashiste italiane në Durrës në 7 prill 1939

Zbarkimi i trupave italiane ishte caktuar të bëhej njëkohësisht në Durrës, Vlorë, Sarandë e Shëngjin. Grupet përkatëse të operacionit do të drejtoheshin nga gjenerali Mese.

Pas bombardimeve të rrepta nga deti dhe nga ajri, forcat fashiste u orvatën të zbarkonin në Durrës. Por ato hasën në qëndresën e një grushti patriotësh shqiptarë, të cilët i detyruan fashistët të tërhiqeshin disa herë. Ato zbarkuan në skelë pas disa orë luftimesh dhe pasi u morën shpinën nga Currilat luftëtarëve shqiptarë. Në këto luftime ranë heroikisht kapteri i marinës Mujo Ulqinaku dhe patriotë të tjerë. Ushtria itliane u prit me pushkë edhe në Vlorë, Shëngjin, Lezhë dhe te Ura e Baçallëkut në Shkodër.

Ndërsa populli vazhdonte të kërkonte armë dhe përpj- qej me ç'kishte, të pengonte marshimin e trupave fashiste, A. Zogu dhe klika e tij bënë përpjekjet e fundit për t'u marrë vesh me armikun që kishte shkelur vendin. Më 7 prill në mëngjes ata dërguan pranë A. Guconit në Durrës një delegacion për t'i kërkuar edhe një herë që pushtimi të legalizohej me anën e përfundimit të konventës ushtarake. Pasi dështoi kjo manevër e fundit. A. Zogu dhe klika e tij e kurorëzuan tradhtinë ndaj atdheut dhe popullit me ikjen e turpshme të tyre jashtë vendit.

Oficerët i kishin braktisur repartet ushtarake. Shumë deputetë dhe funksionarë të lartë të regjimit i drejtuan fshehurazi nga populli telegrame B. Musolinit, duke e ftuar të vinte sa më parë në Shqipëri, ndërsa ministri i oborrit mbretëror të A. Zogut Xh. Ypi i përshëndeti fashistët italianë «që e shpëtuan nga robëria e rëndë e gjakpirësit Zog».

Populli u dha përgjigjen e merituar edhe këtyre tradhtarëve të vendit. Në Elbasan nxënësit e shkollës normale arrestuan ministra që po iknin fshehurazi në Greqi. Në Gjirokastrë u vra komandanti i xhandarmërisë kur u nis me flamur të bardhë për të pritur italianët.

Pasi thyen qëndresën në skelat, agresorët fashistë mundën të përparonin me shpejtësi brenda vendit. Më 8 prill

Mujo Ulqinaku

ata hynë në Tiranë, më 9 prill pushtuan Shkodrën e Gjirokastrën dhe të nesërmen pothuajse gjithë qendrat kryesore të vendit.

Pushtimi fashist i Shqipërisë ishte përfundimi logjik i politikës antikombëtare dhe antipopullore të A. Zogut, i servilizmit ndaj Italisë fashiste të klasave sunduese dhe i tradhtisë së lartë të tyre ndaj atdheut. Katastrofa kombëtare e 7 prillit tregoi qartë gjithë kalbësinë e regjimit të korruptuar zogist.

Por pushtimi fashist i Shqipërisë ishte njëkohësisht përfundimi logjik i politikës së «mosndërhyrjes» të «demokracive» të mëdha perëndimore, të cilat pranuan të sakrifikonin lirinë dhe pavarësinë e popujve të vegjël për të kënaqur oreksin e shteteve fashiste, në mënyrë që t'i drejtonin ato kundër kështjellës së socializmit, Bashkimit Sovjetik. Për këtë katastrofë mbanin përgjegjësi edhe qeveritë reaksionare të vendeve ballkanike të cilat me politikën e tyre dritëshkurtër e në dobi të fashizmit italian, i lanë Italisë fushë të lirë veprimi në Shqipëri e në Ballkan.

**Jehona ndërkom-
bëtare e agresio-
nit fashist kun-
dër Shqipërisë**

Agresioni fashist kundër Shqipërisë ishte një nga ngjarjet më tragjike që, bashkë me popullin shqiptar, tronditi thellë edhe shqiptarët që ndodheshin larg atdheut. Ashtu sikurse shkruhej edhe në një trakt të lëshuar nga patriotët shqiptarë të Stambollit pas pushtimit të Shqipërisë, shqiptarëve në këto ditë të zeza «u pikonte zemra gjak», ata «vajtonin me kokë ulur» humbjen e lirisë dhe pavarësisë së vendit të tyre. Kolonitë shqiptare nëpër vendet e ndryshme të botës organizuan mitingje proteste kundër agresionit fashist. Nga mitingu i 16 prillit që u organizua prej shqiptarëve të Amerikës në një nga teatrot e mëdha të Bostonit, «Franklin Holl» dhe në të cilin morën pjesë rreth njëmijë shqiptarë e shumë të huaj, iu drejtuan telegrame proteste qeverive të Fuqive të Mëdha dhe Lidhjes së Kombeve. Në këto protesta ushtoi sidomos fuqishëm zëri i patriotit dhe personalitetit të shquar Fan S. Nolit i cili e përjetoi gjithë dhembje këtë ngjarje tragjike. Shqiptarët e Argentinës, të mbledhur në miting në Buenos Aires, protestuan energjikisht kundër pushtimit të Shqipërisë dhe kërkuan dënimin e agresorëve.

Vala e zemërimit dhe e protestave përfshiu edhe kolonitë shqiptare të Francës. Në telegramet që ato u drejtuan

Fuqive të Mëdha jo vetëm që dënonin sulmin fashist kundër atdheut të tyre, por kërkonin edhe ndihmë e përkrahje «për ta shpëtuar Shqipërinë» nga kjo gjendje. Në mitingun e gjerë që u organizua në sallën «Vagram» në Paris, përpara shqiptarëve që ishin mbledhur aty për të ngritur zërin e protestës, ushtuan fjalët e Zhysten Godarit, (Justin Godard), mikut të Shqipërisë, i cili e cilësoi agresionin fashist si një shkelje brutale të së drejtës ndërkombëtare dhe deklaroi se e «ardhmja i përket përsëri Shqipërisë».

Manifestime patriotike të shqiptarëve u organizuan gjithashtu në Lion, Grenoblë, Sent-Etien etj.

Gjithë opinioni publik përparimtar e dënoi me ashpërsi agresionin italian kundër Shqipërisë. Populli dhe Partia Komuniste e Bashkimit Sovjetik qenë të parët që e ngritën zërin e tyre dhe e dënuan botërisht pushtimin e Shqipërisë nga Italia. Shtypi sovjetik e cilësonte atë si një «akt të ri agresioni fashist në Evropë» dhe vuri në dukje rrezikun e «zgjerimit të agresionit fashist në Ballkan». Gazeta «Pravda», duke shprehur simpatinë e thellë për popullin shqiptar, demaskonte ashpër politikën e «pajtitimit» të fuqive perëndimore, që ishte faktor kryesor i nxitjes së agresionit kundër Shqipërisë. Shtypi sovjetik i paralajmëronte vendet e tjera të Ballkanit, fqinje të Shqipërisë, mbi pasojat që do të sillte patjetër për ato vetë pushtimi i Shqipërisë nga Italia fashiste. «Puna sigurisht nuk është vetëm te Shqipëria — pushtimi i Shqipërisë krijon rrezik për Jugosllavinë. . . , krijon rrezik për Greqinë», shkruante ato ditë gazeta «Pravda».

Agresioni fashist kundër Shqipërisë u kundërshtua edhe nga populli italian. Partia Komuniste Italiane në thirrjen që i drejtonte pas 7 prillit popullit të saj jo vetëm që e dënonte me zemërim këtë akt të turpshëm të imperializmit italian, por i ftonte masat punonjëse të Italisë të luftonin kundër krimit të ri të qeverisë italiane, për largimin e trupave italiane nga Shqipëria. Në thirrje ndër të tjera, thuhej: «Qeveria fashiste ka kryer një krim të ri. Agresioni prej banditësh kundër Shqipërisë së vogël është një krim kundër paqes dhe kundër njerëzimit. Agresori i popullit shqiptar është shtypësi i popullit italian».

Detyrën internacionaliste kundrejt popullit shqiptar, në ato çaste të vështira për Shqipërinë, e kryen me nder edhe mjaft parti të tjera komuniste dhe reparte të klasës puntëore ndërkombëtare që ngritën zërin e tyre gjithë zemërim kundër agresionit italian. Partia Komuniste Angleze më 8 prill, menjëherë pas botimit të lajmit mbi zbarkimin e trupave italiane në Shqipëri, nëpërmjet udhëheqësit të

saj Harry Polit, në shenjë proteste për tradhtinë e kryer nga ana e qeverisë angleze ndaj Shqipërisë së vogël, kërkoi dorëheqjen e qeverisë së Çemberlenit. Një ditë më vonë, konferenca e Bashkimit Kombëtar të nëpunësve shtetërorë që u mbajt në Skarboro, miratoi një rezolutë në të cilën dënohej me ashpërsinë më të madhe pushtimi i Shqipërisë dhe kërkohesh anulimi i menjëhershëm i marrëveshjes anglo-italiane të 1938-ës. Rezoluta të tilla proteste u aprovuan edhe në mbledhje e konferenca të tjera të sindikatave angleze. Ndër to një vend të rëndësishëm zinte protesta e komitetit ekzekutiv të Federatës Kombëtare të minatorëve, e cila shprehte zemërimin e thellë të masave të gjera të minatorëve anglezë për sulmin e Italisë kundër Shqipërisë.

Edhe Partia Komuniste Franceze dënoi në të njëjtën kohë si agresorin e popullit shqiptar ashtu edhe qeverinë franceze, që lejoi të kryhej një agresion i tillë. Në një mbledhje të punëtorëve në veri të Francës, u krahasuan veprimet banditeske të B. Musolinit kundër Shqipërisë me ato të A. Hitlerit kundër popujve të tjerë.

Sulmi fashist kundër një vendi të vogël, siç ishte Shqipëria, pati jehonë të gjerë veçanërisht në vendet arabe, që vuanin nën shtypjen imperialiste. Demonstrata të gjera popullore kundër agresionit fashist dhe në dobi të popullit shqiptar u zhvilluan në Algjeri, Siri etj.

Në Perëndim agresioni fashist kundër Shqipërisë, ndonëse u dënua nga opinioni publik përparimtar i botës, kaloi gati pa u vënë re nga qarqet qeveritare. Lidhja e Kombeve, e cila ndodhej nën ndikimin e plotë të fuqive perëndimore, nuk e ngriti zërin fare në lidhje me pushtimin e një anëtari të saj, Shqipërisë, megjithëse ajo ishte një shkelje e hapur e vetë statutit të organizatës.

Qeveria e Londrës u kufizua vetëm me sqarimin e «qëllimeve të Musolinit». Deklaratat zyrtare të saj, sipas të cilave ajo nuk kishte dijeni mbi përgatitjet e agresionit italian, kishin për qëllim ta nxisnin më tepër këtë agresion. Në të vërtetë, kryeministri anglez Çemberlen i kishte deklaruar ambasadorit amerikan në Londër, Kenedi se Anglia nuk kishte ndërmend ta pengonte Italinë të pushtonte Shqipërinë. Kur opinioni publik anglez u indinjua nga veprimi banditesk i imperializmit italian në Shqipëri dhe nga qëndrimi tolerues i qeverisë, Londra, për të qetësuar opinionin publik, u detyrua të kërkonte sigurime nga Roma se aksioni italian do të kufizohej vetëm në Shqipëri dhe nuk do të kishte synime kundrejt Greqisë. Më 13 prill Çemberleni deklaronte më në fund në Dhomën e Komuneve se pushtimi i Shqipërisë ishte një fakt i kryer.

Jo më pak tolerues dhe nxitës për veprimet e agresorit fashist ishte qëndrimi i qeverisë amerikane. Shtetet e Bashkuara të Amerikës e dinin prej kohësh që po përgatitej pushtimi i Shqipërisë. Sekretari i atëhershëm i shtetit amerikan, Kordell Hell (Cordell Hull) shkruante në atë kohë: «Gjatë disa javëve ne kemi marrë nga Roma, Beogradi, Tirana, Parisi dhe Londra kablograme që flisnin për synimet kriminale të Musolinit ndaj Shqipërisë». Megjithatë, qeveria e SHBA nuk bëri asgjë për të mënjeluar agresionin. Ajo, ashtu sikurse edhe qeveria angleze, u kufizua vetëm me mbledhjen e informatave rreth ngjarjeve të Shqipërisë.

Edhe shtetet fqinje mbajtën një qëndrim mospërfillës, ndonëse agresioni italian në Shqipëri shënonte etapën e parë të një agresioni më të gjerë të fashizmit italian në Ballkan. Dy javë pas pushtimit të Shqipërisë, ministri i Jashtëm jugosllav, Markoviç i deklaronte G. Çianos në Venecie se qeveria e tij e quante pushtimin e Shqipërisë si një fakt të kryer dhe ishte e kënaqur nga vendimi i Italisë për të mos grumbulluar forca ushtarake në kufirin shqiptaro-jugosllav. Qeveria italiane, nga ana tjetër, për të qetësuar disa qarqe shoviniste jugosllave që kishin kërkuar «kompensime», nxitoi të jepte sigurime se Roma gjoja ishte e «çinteresuar për pakicat shqiptare të Kosovës».

Agresionin italian kundër Shqipërisë në mënyrë të heshtur e miratoi edhe qeveria greke. Megjithëse pushtimi i Shqipërisë përbente një rrezik të drejtpërdrejtë për Greqinë, gjë që e kishte shqetësuar pa masë popullin grek, kryetari i qeverisë greke, Metaksas, në përgjigje të premtimeve të dhëna nga B. Musolini se Italia do të respektonte tërësinë tokësore të Greqisë, i shkruante G. Çianos më 11 prill se gjoja asgjë nuk mund të prishte «miqësinë tradicionale midis dy vendeve».

Një rol të shëmtuar në pushtimin e Shqipërisë luajti edhe Vatikani i cili përkrahte prej kohësh me të gjitha mjetet planet ekspansioniste të Italisë dhe vuri në lëvizje klerin katolik të Shqipërisë për t'i përgatitur truallin pushtimit fashist të vendit. Agjentura e Vatikanit në Shqipëri, kleri katolik, i luajti të gjithë gurët dhe i dha Italisë fashiste një ndihmë të gjithanshme për kryerjen e agresionit. Në çastin kur ushtritë e B. Musolinit shkelën tokën shqiptare, Papa Piu XII, si gjithnjë, i «bekoi» ato për misionin «çlirimtar» të tyre. Në ditët e pushtimit të Shqipërisë, nga shumë vende të botës, Vatikanit, i erdhën telegrame, me anën e të cilave kërkohej të protestohej

kundër agresionit kriminal të kryer nga Italia fashiste, por në atë kohë Papa e pa më të arsyeshme «të lutej për paqen» se sa të merrte nën mbrojtje popullin shqiptar.

Vetëm qeveria sovjetike e dënoi zyrtarisht agresionin fashist kundër Shqipërisë dhe politikën «pajtuese» të fuqive perëndimore. Në deklaratën qeveritare që u bë në mars të vitit 1940 në sesionin e Sovjetit Suprem të BRSS, thuhej: «...As qeveria angleze, as qeveria franceze, as Shtetet e Bashkuara të Amerikës, as Lidhja e Kombeve, që humbi çdo autoritet, për shkak se imperialistët anglo-francezë e kanë bërë çiflig të tyre, nuk u bënë merak fare në këtë rast. Këta «mbrojtës» të popujve të vegjël, këta «luftëtarë» për të drejtat e anëtarëve të Lidhjes së Kombeve, 12 muaj me radhë as që guxuan ta shtronin për diskutim në Lidhjen e Kombeve çështjen e pushtimit të Shqipërisë nga Italia. Bile në fakt ata e sanksionuan këtë pushtim».